

DALS KYRKA, TORNTAKSRENOVERING

DALS SOCKEN, KRAMFORS KOMMUN

M
LÄNSMUSEET
VÄSTERNORRLAND

Länsmuseet Västernorrland
Kulturmiljöavdelningens rapport nr 2006:2
Anette Lund

Innehåll:

Inledning	3
Beskrivning och historik	4
Förutsättningar och beskrivning av åtgärder	6
Sammanfattning och resultat	6
Bilder	7
Källor	9
Bilagor - Bygghandlingar och ritningar	9

Inledning

Under tiden november 2005 - mars 2006 har det genomförts en restaurering av torntaktäckningen på Dals kyrka, Dals sn, Kramfors kommun genomförts. Restaureringen har omfattat omläggning av koppartak på tornhuv och tornkupor, samt restaurering av spiran och korset. Länsstyrelsen har i beslut, 2005-02-18 dnr 433-384-05 lämnat tillstånd till restaureringen i enlighet med handlingar utarbetade av Plåtkonsult Hans-Erik Olsson AB, Sundsvall 2004-08-31.

Länsmuseet Västernorrland har medverkat som antikvariskt sakkunnig enligt Länsstyrelsens villkor. Syftet med antikvarisk medverkan är, att antikvarien tillför nödvändig kunskap om traditionella material och arbetsmetoder, i förekommande fall förtydligar och preciserar de kulturhistoriska värdena i detaljdiskussioner och avgör utifrån kulturhistoriska ställningstaganden beslut om insatser under arbetets gång. Avsikten är också att antikvarien skall öka vår kännedom och kunskap om de kulturhistoriska värden som Dals kyrka besitter och underlätta bevarandet av dessa värden. Antikvarien skall dokumentera arbetet och sammanställa det i en rapport.

Entreprenör har varit det finska företaget Rakennus Oy Paanurakenne med hjälp av underentreprenörerna Y-plåt HB i Härnösand och Narva Projekt AB via Babo Intressenter AB i Lund. Projektledare har varit Plåtkonsult Hans-Erik Olsson AB i Sundsvall.

Från Länsmuseet Västernorrland har Anette Lund deltagit som antikvariskt sakkunnig och gjort rapportsammanställningen, avsnittet beskrivning och historik är skrivet av Bodil mascher. Dnr 2005-36.

Foto: Anette Lund, Plåtkonsult Hans-Erik Olsson och Leif Söderqvist, Y-plåt.

Beskrivning och historik

Dals kyrka är en medeltida vitputsad enskeppig stenkyrka med sekundärt västtorn och rektangulär plan. Kyrkans medeltida exteriör är starkt förändrad. Dals kyrka byggdes troligen redan under mitten av 1100- talet och helgades åt Sankta Agneta. Dals socken bildades år 1484. När man tog ner takryttarna på 1890- talet fann man årtalet 1441 på den östra takryttaren. Kyrkan hade ursprungligen 27 alnars längd och 17 alnars bredd, murverket var ovanligt kraftigt men sakristia och vapenhus var byggda av trä. Vid kyrkans västra gavel fanns tidigare en klockstapel av trä. Invändigt hade långhuset två stjärnvalv.

- 1700- talet Predikstol från 1739 i karolinsk barock, pyramider, altarpopsats med skulpterad omfattning kring dåvarande korfönster (två friskulpturer Tron och Hoppet återstår idag), korgrind och bänkskärmar (tidigare avskiljande kor/långhus) utfördes av bildhuggaren Magnus Granlund. På läktarbarriärens fyllningar finns målningar, troligen utförda av Abraham Segerström från Härnösand, som stofferat och förgyllt predikstol och altarpopsats på 1760-talet. De föreställer Kristus och de 12 apostlarna med texten Salvator mundi (världens frälsare).
- 1757 Kyrkfönstren utvidgas. Reparationer av valven.
- 1819-20 Genomförs en omfattande restaurering. Vapenhuset vid södra långfasaden rivs och dörren igsättes och ersätts med två fönster. Kyrkan förlängs västerut och förses med ett tredje stjärnvalv, ny ingång i västra gavelväggen tillkommer. Sakristian ändras. Den mittersta och högsta takryttaren avlägsnas.
- 1889-90 Görs en omfattande ombyggnad eftersom kyrkan ansågs för liten och mörk och hade alltför få bänkar. Det 50 fot höga västtornet och tornspiran byggs. Koret och läktaren byggs om och koret får tre fönster. En sakristia byggs i sten. Klockstapeln rivs. De två kvarvarande takryttarna tas ner. Kyrkbänkar, predikstol, läktarskärm och skrank från 1700-talet rivs ut. Ny predikstol, altarpopsats och bänkinredning tillkommer.
- 1936-37 Omfattande ändrings- och restaureringsarbeten efter stockholmsarkitekten Erik Lundbergs förslag. Porten mot söder friläggs. Träfönstren ersätts med nya; blyinfattade antikglas i de yttre. Tak och tornspira repareras och hörntoureller tas bort. Gavelspetsar med fogstruket tegel putsas över. Utvändiga plåt skulle oljemålas i en grönsvarv kulör. Fönster i korets östra och norra sidor skulle sättas igen. Invändiga spricklagningar görs med kalkcementbruk. Återställande av den gamla predikstolen, läktarbarriär och skrank, vid denna tid förvarade på Murberget, Härnösand. Hemmansägaren Erik Eriksson i Norr-Ålsta hade räddat dessa inventarier vid 1889 års restaurering. Hans sonson skänkte dem till Murberget med förbehållet att de skulle återlämnas till Dals kyrka om församlingen önskade detta. Man ville även återställa de gamla bänkarna men eftersom dessa hade förkommit nyttillverkas bänkar efter den äldre modellen. Orgelläktaren utökades mot öster, ny värmeanläggning och elektricitet installeras. Den nygotiska inredningen från 1889 rivs ut (predikstol, altarpopsats och bänkinredning) och finns i ett kapell i Tjärr.

- 1955-59 Utvändig restaurering efter civilingenjör Sven Nycanders förslag, vilket innebär rivning av all gammal puts på tornets samtliga fasader samt långhusets och korets gavlar mot öster, som omputas och avfärgas. Sockeln lagas och asfaltstrykes.
- 1988 Fasadrestaurering som innebär putslagningar.
- 2004 Utvändig restaurering och byte till koppartak på långhuset.

Förutsättningar och beskrivning av åtgärder

Vid omtäckningen av taket på kyrkans långhus 2004 upptäcktes att torntaget var skadat och tornspiras bas av trä var så starkt rötskadad att den riskerade att falla ner. Tornspiran monterades då ner. Tornets taktäckning var före restaureringen av kopparplåt troligen lagd på 1950-talet.

I projektet var det nödvändigt med en genomgång av upprättade arbetshandlingar för förtydligande mellan Svenskt och Finskt utförande. En försenad start samt att delar av påbörjat arbete inte godkändes av projektledaren utan fick rivas bort bidrog till att projektet blev försenat och en ny tidsplan var tvungen att tas fram. Efter förseningar och uppehåll i arbetet samt för att plåtarbetena skulle utföras enligt kraven i arbetshandlingen krävde projektledare och beställare att underentreprenör skulle kopplas in i arbetet. Detta var nödvändigt för att kunna färdigställa projektet inom den framflyttade tidsramen med bra kvalitet på arbetet.

Plåtarbetena har omfattat omtäckning av kopparplåt på tornhuv och takkupor samt restaurering av korset och spiran. Tornhuvens plåttäckning har fått ett nytt mönster, se ritning P:02, de nya kopparplåtarna har mindre storlek än de tidigare. Mindre storlek på kopparplåtarna är föredra då de har större rörelseförmåga. Smideskorset har rengjorts, ytbehandlats och målats, tillhörande klot har förgyllts med bladguld enligt programmet: grundmålning med blymönja, täckmålning med Beckers Plomb Grund och Täckfärg, 2 gånger i svart kulör. Kloten på korset har täckmålats med samma färg som korset, bruten i kulör nr 122, och sedan förgyllts 2 gånger med guldgrund, Lefranc, Mixition i Dorer Clarifice samt påläggning av bladguld 23,0 karat.

Korsets underdel (spira) och infästningskronan till takkonstruktionen har nytillverkats av rostfritt stål. Spiran (stommen) är tillverkad i syrafast kvalitet, enligt ritning P:03. Spiran är konisk och anpassad till tornets toppbredd och korsets runda diameter, den är sammansvetsad i hörnen och tillverkad i två delar. Spiran har svetsats samman med fläns och kors enligt ritning P:03. En droppring har svetsats på spiran. Takpanel och övrigt trä i konstruktionen har bytts där det uppvisat skador. Den befintliga takinbrädningen var utförd utan spont vilket medförde att inbrädningen var svajig, detta förstärktes med träreglar på tornets insida. På befintlig takpanel har monterats träfiberskivor (olja och perforerade) och underlagstäckning av papp. På tornhuvens topp har en del takpanel rivits föra att möjliggöra montering av den nya korsförankringen, takpanelen har åter monterats upp till den rostfria plåtkonan. Takluckan i tornhuvens har satts igen och har istället försetts med en luftningshuv. Då den nytillverkade spiran visade sig vara sned tillkom en gördelgesims på spiran för att rätta upp snedheten så att plåttäckningen skulle komma i liv. Gesimsen är placerad en bit nedanför den befintliga utsmyckningen i toppen av tornhuvens. Det befintliga åskskyddet som påverkades av arbeten har demonterats och nya tak- och nedledare har monterats. Denna avvikelse från programmet godkändes. De nyrenoverade (2004) takryttarna på tornets takkupor demonterades och återmonterades när arbetena på taket var klara.

Sammanfattning och resultat

Arbetet har följt de för restaureringen upprättade handlingarna av Plåtkonsult Hans-Erik Olsson med en viss förändring, en gördelgesims har tillkommit högt uppe på tornhuvens. Arbetet är godkänt ur antikvarisk synpunkt.

Bilder

Foton nedan tagna av: Hans-Erik Olsson

Den gamla kopparplåten

Tornhuv före åtgärd

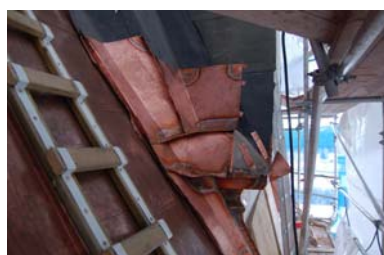
Ny spont påslagen

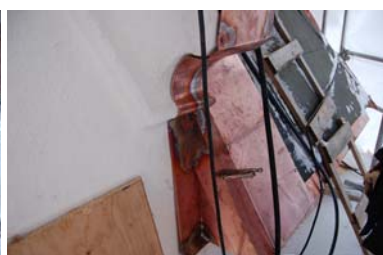
Spont och perforerad skiva

Perforerad skiva och papp

Detalj av plåtarbete

Detalj av plåtarbete

De nya skivorna av kopparplåt

Foton nedan tagna av: Leif Söderqvist

Dekoration på tornhuv

Tornhuvens nya utseende

Den nya plåttäckningen

Tornhuv och spira

Listverk till gördelgesims

Nyttillverkade delar

Underdel av utsmyckning måttas in på spiran

Den nya luftningshuven

Åskskydd monterat

Kors, ny och gammal utsmyckning

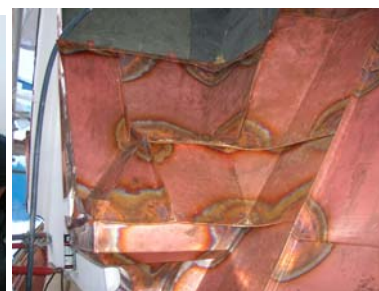
Foton nedan tagna av: Anette Lund

Underdel till utsmyckningen

Överdel av utsmyckningen

Detalj av plåtarbete

Korset efter åtgärd

Efter åtgärder

Efter åtgärder

Källor

Arkivmaterial, Läns museet Västernorrland

Hellström Per, Dals sn, Härnösand.

Mascher Bodil, Dals kyrka, Utvändig restaurering och byte till koppartak, Kulturmiljöavdelningens rapport 2004:16, Läns museet Västernorrland.

Olsson Hans-Erik, Dals kyrka, Kramfors kn, tornrenovering mm, Etapp 2, 2004-08-31.

Telhammer Ingrid, Ådalens kyrkor

Bilagor - Bygghandlingar och ritningar

Arbetsbeskrivning samt ritningar. Dals kyrka, Kramfors kommun Tornrenovering m m, Etapp 2. Plåtkonsult Hans-Erik Olsson AB, Sundsvall.